

Svensk utrikespolitik under andra världskriget

Av Johannes Wickman

I den av Utrikespolitiska institutet i Stockholm den 31 okt. anordnade diskussionen om den svenska utrikespolitiken under andra världskriget gjorde dr Johannes Wickman nedanstående inlägg.

Jag hade tänkt att man skulle försöka att, åtminstone i huvudsak, helt enkelt relatera vissa fakta och ställa in dem i deras sammanhang — och komplettera detta med några hemligheter, som hr utrikesministern har uppmanat oss att inte av blygsamhet underlåta att lägga fram. Då tiden är mycket begränsad skall jag be att få inskränka mig till en kort period, halvåret april—oktober 1941. Under detta halvår inträffar den svenska utrikespolitikens genombrott, under dessa sex månader visar den svenska utrikespolitiken sitt verkliga anlete — före den ansiktslyftning, som både stats- och utrikesministern har bestått den i senare offentliga anföranden. Det kan hända att jag därvid räkar nämna någon särskild åtgärd av utrikesministern, men det får naturligtvis inte missförstås. Vi vet alla att huvudansvaret faller på statsministern — i så hög grad, att man kan inte fatta den politik som har förts här i landet, om man inte ser den som en reflex av den besynnerliga utveckling som Per Albin Hansson har genomgått — han börjar som socialistagitator på folkmöten och slutar som kandsfader nedanför tronen. Det vore därför mycket orättvist att låta utrikesministern ensam bära struts huvudet.

Vi befinner oss alltså i april 1941. Under vintern hade de stackars engelsmännen sett en första ljusning i sitt läge — general Wavell hade slagit sig fram ända till Bengasi. Då kommer det plötsliga och våldsamma omslaget: Rommel dyker upp den 3

närmade sig panik, så vitt jag kan se, den enda moraliskt acceptabla förklaringen till att utrikesministern, efter en överläggning med överståthållaren, överlämnade detta aktstycke till den hemliga statspolisens, som inte var sen att gå till aktion.

Samtidigt, med precis en veckas mellanrum, måndagen den 21 april, framställde hans excellens definitivt krav att den medarbetare som skrev de för tyskarna misslagliga utrikespolitiska ledarna i den tidning här i staden som påstås vara Sveriges största dagliga tidning — att han skulle avskedas. Det var ett gammalt tyskt krav, nu måste det bli allvar.

Och samtidigt infinner sig Aftonbladets ägare, ingenjör Torsten Kreuger i utrikesdepartementet. Hans tidning med sin stora spridning bland en politiskt inte vidare orienterad publik bedrev en nazistpropaganda, som var mycket farligare än undermineringspropagandan i de små nazistblad, som då och då drabbades av ett beslag. Av denna anledning hade den blivit utsatt för angrepp i en del tidningar. Herr Kreuger ville nu vid sin hänvändelse till, som han säger i en senare offentliggjord och inte bestridd förklaring, högsta ort i utrikesdepartementet få veta om det fanns något att anmärka. Svaret blev, att någon anledning till anmärkning inte förefunnits.

Detta är det omedelbara förspelt till den utrikespolitiska principdeklaration som statsministern avgav i sitt 1-majtal: de skräckinjagande tyska framgångarna, nedhyssjandet av den mot Tyskland kritiska pressopinionen

dagarna norrman, om onsdagarna ställs fransmän och belgare mot vägen, om torsdagarna är det tjeckerna som måste lida. Och nu är det serbernas och grekernas tur att tillhandahålla offer för avrättningarna. Men alltid, alla dagar är det polackerna. Från Stockholm talade den svenske utrikesministern till svenskarna. Mot bakgrunden av de händelser under de närmast föregående veckorna som nyss omnämndes, men som lyssnarna var i okunnighet om, vände han sig mot de »upphetsade röster» i pressen som spred »misstro, oro och förvirring» här i landet och manade till en »stramare» andlig livsföring», alltså någonting i stil med den svenska hållning som ingenjör Torsten Kreuger och hans medhjälpare i pressen intog.

Strax efter detta radioanförande avreste utrikesministern till Helsingfors på inbjudan av den nazistrogne, finske utrikesministern Witting. Vid denna tid var de tyska truppernas uppmarsch mot den ryska gränsen i full gång och i Finland koncentrerades tyska trupper för att från finskt område och gemensamt med finska trupper angripa Sovjetunionen. Den tyska regeringen ville försäkra sig om att det svenska ministerbesöket inte skulle verka störande på de tysk-finska planerna och fick det lugnande beskedet att svenska regeringen såg Finlands tyska orientering med tillfredsställelse. Detta har inte tolkats och behöver inte heller tolkas så att utrikesministern skulle ha varit en pådrivare på den tysk-finska krigspolitiken — även om tidpunkten var sådan att resan inte hade bort äga rum. Det är mycket möjligt att Wit-

Alla dessa svenska gäster besöker fronten inne i de från Sovjetunionen erövrade områdena, prinsen inspekterar den svenska frivilligkontingenten på Hangöfronten.

Nu var tiden inne för regeringen att framträda. Efter dess handlingar under det ödesdigra halvår, som vi har begränsat oss till, var det inte svårt att förutsäga att den skulle lyckönska sig till Sovjetunionens nederlag och glädja sig över Finlands seger, inte minst med hänsyn till Sveriges intresse.

Deklarationen avgavs av utrikesministern i Första kammaren den 29 oktober. Den lydde: »Svenska folket delar de känslor, som fylla det finska folkets hjärtan, då det nu ser framför sig möjligheten till en stabilare fred och en ökad trygghet för sitt land. Vi äro också medvetna om betydelsen härav även för vårt land.» Om inte tiden vore så knapp skulle jag velat föreslå att vi, med blicken riktad mot Finland, hade låtit dessa utrikesministerns ord åtföljas av två minuters tystnad. Vi kunde i stillhet tänka på vad det betyder att regeringen har »informationer» som sätter den i stånd att ensam »överblicka läget».

Finlands seger, som svenska regeringen lyckönskade sig till i Sveriges intresse, förutsatte Tysklands seger — den stabilare fred och den ökade trygghet, som skulle gagna inte bara Finland utan också Sverige, var helt och hållet beroende av Tysklands seger. Tysklands nederlag skulle ha gett Sovjet fria händer mot Finland och, enligt den uppfattning som regeringen anslöt sig till, det skulle ha betytt Finlands utplånande som självständig stat till stor skada för Sverige. Alltså: parollen från finska

april och kastar engelsmännen till- och fri-
baka nästan till deras utgångsstäl- tiseran-
ning, och den 6 bryter Tyskland in nom b-
öfver Jugoslavien och Grekland, där »De
engelsmännen lider ett snöpligt ne- Han v-
derlag. Här hemma utlöser de tyska över
segrarna en drastisk aktion mot der h-
pressen. Så hade det varit redan san
under den tyska flygoffensiven mot ställe
England på hösten 1940, då man fö- delse
reställde sig att England var på knä gjort
och att någon amerikansk insats inte Vi k-
var att räkna med — då utgick för sker
bud mot att använda ett ironiskt och vår
insinuant uttryckssätt, därför att det kraf-
gav möjlighet att »mellan raderna», för
på ett fullkomligt oangripigt sätt, själ-
vara misshaglig för tyskarna. Och stäl-
den 11 oktober lät regeringen kalla folk
professor Segerstedt till kungen, som han
förmånade den oläraktige undersäten.
I april anhölls Händelstidningens blö-
stockholmsredaktör — jämte två and- ka
ra personer — och utsattes för en cis
grundlig husundersökning i hans ar- ka
betslokaler och hans hem. Anled- be
ningen var ett anonymt brev som hade
ställts till utrikesministern, vid första at
ögonkastet avslöjade det sig som ett in
falsarium: en person som måste till n
höra de s. k. bildade klasserna gav
sig ut för att vara en obildad kypär, r
som inte kände de vanligaste namn
— skrev Günther med svenskt y och
kallade prof. Segerstedt för prof. Se-
gersten, och klatsade ditt de mest
groteska stavfel, samtidigt som han
alltigenom fullt korrekt följde det
invecklade, gamla stavsättet före
Fridtjuf Bergs stavningsreform 1906.
Att de nya tyska segrarna hade för-
stätt regeringen i en stämning som

och friskbetyget till den nazistsympatiserande pressen. Nu förstår vi honom bättre.

»Det är inte sant», börjar han. Han vill alltså dementera någonting, över demonstranternas huvuden vänder han sig till Berlin: »Det är inte sant att vi med summlen uppsyn ställer oss vid sidan om världshändelsernas gång. Det har vi aldrig gjort och det gör vi inte heller nu. Vi känner oss delaktiga i allt som sker i vår världsdell. Vi söker fylla vår plats däri efter måttet av våra krafter och vi har för avsikt att även för framtiden på frivillighetens och självständighetens grund erbjuda vårt samarbete med de däri verksamma folken.» Vilka män som skulle ha hand om det Europa där Sverige erbjöd sin medverkan, därom rådde det bland upplysta människor ingen tvekan, tillkännagav ledaren för den socialdemokratiska gruppen i Andra kammaren, som är partiledningens betrodd representant i pressen: »Då det sägs att Tyskland är förutbestämt att intaga en ledande ställning i ett enat Europa är detta en senning som inte bekräftar av någon upplyst människa.»

Två dagar efter statsministerns 1-majtal, den 3 maj, hölls två tal i radio. Från London talade den engelske premiärministern till polackerna och gav denna bild av vad det i Europa mest verkssamma folket utträttade för att nå sin förutbestämda ställning under den ledande makten i vår världsdel: »Varje vecka är exekutionsplutonen i verksamhet i ett dussin länder. Om måndagarna skjuts holländare, om tis-

ling har velat föra den svenske gästen bakom ljuset och har försäkrat honom, att Finland bara hade frdliga avsikter — därigenom hade han redan på förhand framställt det finska kriget med Sovjet som ett försvarskrig och hade preparerat stämningen för vad som inträffade en månad senare: svenska regeringen lämnade sin passiva medverkan i kriget mot Sovjetunionen genom att tillåta transitering av en tysk division från Norge till förstärkning av de tyska trupperna i Finland. Det stannade vid en division men i stället blev det en serie demonstrativa sympatyttringar för korståget mot Sovjetunionen och det kan inte vara en tillfällighet att de infaller just då de tyska segrarna kulminerar i september och oktober. Dessa demonstrationer tillkom på inbjudan från finskt håll just till de svenska kretsar som regimen Ryti-Tanner var särskilt angelägen att stå väl med: officerskåren, arbetarklassen och — kan man tillägga kungahuset.

Först kommer prins Gustaf Adolf och en officersdelegation, bestående av chefen för arméstaben, chefrarna för krigshögskolan och flygkrigshögskolan, representanter för försvarsstaben, infanteriet, artilleriet, trängstrupperna o. s. v. Offensiven mot Moskva har inletts den 2 oktober, den 9 meddelar rikspresschefen Dietrich på Högrens order att den ryska krigsmakten är satt ur spelet som militär faktor, och den 10 anträder en delegation av tre representanter för LO och två för den socialdemokratiska partistyrelsen en resa till Finland.

vinterkriget, »Finlands sak är vår»,
fick en påbyggnad — den blev »Fin-
lands och Tysklands sak är
vår».

Då hör man en röst i Första kammarerna: »Norges sak är vår». Det var en upphetsad person, som ville sprida misstro och förvirring i landet, undervisningsrådet Wagnsson — han blev också omedelbart nedtystad av utrikesledningen, som förhindrade att svenska folket och tyska legationen skulle få läsa denna olämpliga paroll i TT:s referat av kammararens förhandlingar. Sverige gick med Tyskland i Finland och gick alltså konsekvent med Tyskland i Norge också. Man har sagt, för att ursäktas resertrafiken, att der: inte beviljades förrän de militära operationerna i Norge hade upphört. Medan operationerna ännu pågick, upprätthöll Tyskland fiktionen att Norges oberoende och integritet inte skulle antastas. När de reguljära striderna var slut, då började det verkliga kriget med det öppet deklarerade målet att lägga Norge under tyskt Gestapoväld. Tyskarna i Norge vände om Claussewitz' sats, att kriget är en fortsättning av politiken med andra medel, och sa i stället: politiken är en fortsättning av kriget med andra medel — i stället för strid med de vanliga vapenslagen övergick de till utsvältning, koncentrationsläger, den omänskligaste tortyr och mördande av gisslan. Det var då den svenska regeringens trädde till och erbjöd sina tjänster — och fortsatte i tre år av detta skräckväld. Här hördes också en upphetsad stämma: »Jag avstår

Forts. på sid. sju.

Svensk utrikespolitik

Fortf. fr. sid. tre.

från att ge uttryck åt den känsla av avsky som vi erfar inför detta brott», yttrade LO:s ordförande på LO-kongressen i september 1941 med anledning av arkebuseringarna i Norge — han blev också omedelbart omhändertagen, men av statsministern, som förmådde honom att i det offentliggjorda referatet stryka ordet avsky och i stället för »inför detta brott» bara säga »inför detta».

Man säger också: den svenska hjälpen åt tyskarnas krigsföring i Norge betydde ingenting i det hela. I det totala kriget är ingenting betydelsefullt. Tyskarna har stängt spelbankerna, de har förbjudit reparation av tånder utom i katastrofala fall, de har standardiserat likkistorna — då kan man säga att resetraffiken, i dess olika former, disponerandet av det svenska luftrummet genom förbudet för det svenska luftväret att avge verkningsseld, rörelsefriheten i farvattnen vid västkusten tack vare ordern till svenska fartyg att hålla sig undan, då tyska örlogsmän siktades — man kan säga att detta är en aktningssvård svensk insats i Hitlers totala krig mot civilisationen.

Detta är samlingsregeringens utrikespolitik. Den behöver inte diskuteras, den behöver inte analyseras, den behöver bara noteras.

uttryck och upprepade »detta otillständiga tal». Talmannens klubba föll omigen. Hjalmar Branting, som hade den djupaste respekt för lagen och i sitt uppträdande iakttog en taktfullhet ibland nästan gränsande till blyghet, denne man i öppen kamp med kammararens talman för att slå ned anspråken på personlig konungamak — och jämför nu: när samma anspråk framfördes på nytt står Brantings efterträdare som det socialdemokratiska partiets ledare, statsminister i en samlingsregering av alla de stora partierna, och bugar och ber att få guldorden smeknamnet »den folkäre».

Det andra momentet gäller tryckfriheten. Men här spelar också en del komiska element in och blandar löje i allvaret. Regeringen har vid många tillfällen uttalat sin belåtenhet med den svenska pressen och betecknat den som i stort sett lojal. Jag är säker om att hans excellens inte kan ha något emot om jag erinrar om hur han karakteriserade den svenska pressen under ett samtal, som jag hade äran att ha med honom då han var kabinetssekreterare vid Publicistklubbens bankett i Gyllene salen på Valborgsmässoaftonen 1936. »Den svenska pressen står lägre än pressen i något annat land.» Docent Edv. Thermanius, som håller på med ett arbete om den svenska utrikespoli-

Europa — eller med andra ord: att alla franska tidningsmän skulle skruda sig i den svenske redaktören Allan Vougt's nyordningspaletå — då sa den franska regeringen nej.

Den svenska regeringen har i sin tryckfrihetspolitik under kriget handlat som om det hade existerat en sådan pressentente mellan den svenska demokratin och den nazistiska diktaturen. Om regeringen hade fört en opportunistisk politik av det slaget, att den gjorde bittert nödvungna eftergifter enbart därför att försvaret i krigets tidigare skede ännu var för svagt — då skulle den fört en rakt motsatt tryckfrihetspolitik. Den skulle med glädje ha sett motståndsrörelsen i pressen och under hand ha animerat tidningarna att hålla opinionen vakent och medveten om att kampen där ute också gällde det här gamla rikets frihet.

Jag är rädd att jag har hållit på alldeles för länge. Jag skulle till sist bara vilja peka på ett personpsykologiskt problem som nära hänger samman med den svenska politiken under andra världskriget. Det är kanske inte så många som tänker på att den förste — eller åtminstone en av de allra första — som här i landet utsattes för ett tyskt ingrepp i sin yttrandefrihet och kallblodigt satte sig över den tyska legationens protest, det är statsminister Per Albin Hansson. I mars 1933, då nazistregimen var i sin femte vecka och inte hade hunnit med stort mera än att sätta eld på riksdagshuset, då hr Hansson hade varit statsminister i fyra-fem månader talade han på ett möte i Vaxholm: »Borde vi inte kunna lära något av olyckorna i andra länder? Se på Tyskland! Den som för en sådan politik som Hitler, för honom kommer den dag då förbittringen kastar undan våldsregimentet...» Den tyska legationens protest i utrikesdepartementet tog statsministern inte den minsta hänsyn till — ett par månader

senare, i sitt tal den 1 maj, breder han på värre. Jag tycker man skall göra honom tjänsten att läsa ett litet stycke:

»När vi denna 1 maj marscherar upp till de sedvanliga demonstrationerna sker det under en stark känsla av att vi bildar kadrer i demokratins stora, kämpande armé. Demokratins ställningar har mångenstädes intagits av diktaturens horder och till synes har demokratins fiender övertaget i Europa. Våldet regerar. Det är en dystert, ibland nästan tröstlös bild som möter oss i öst och syd, och vi tänker i dag med blödande hjärtan på de demokratins trogna som har att under de svåraste förhållanden tjäna demokratins sak...»

Något alldeles liknande finner vi hos den kalla egoismens utrikesexcellens. I februari 1940, då han hade varit utrikesminister i två månader, talar han vid ett möte i Konserthuset. Han lägger sina åhörare på hjärtat att den primära och den viktigaste synpunkten i utrikespolitiken är den moraliska synpunkten, om en stat griper till våld reagerar världssamvetet: »Det finns ett världssamvete som reagerar mot ett sådant våld som om det vore riktat mot hela världen och dess röst får inte tystas ner.»

När vi möter de båda excellenserna i början av deras ämbetsförvaltning marscherar de alltså i ett demonstrationståg för demokratin och världssamvetet — arm i arm: statsministern med Ture Nerman, utrikesministern med borgmästar Lindhagen.

Det är en vacker syn. Jag ber att få sluta med den.